

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-121>

УДК 336.774

Марич М.Г., Білявська А.В., Мізунська І.Р.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ДО ПИТАННЯ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ

Анотація. В статті досліджено дію вітчизняного механізму оцінки банківських ризиків та його нормативно-правове регулювання. Визначено теоретичні основи управління банківським кредитним портфелем, описано його складові. Виділено основні аспекти управління банківським кредитним ризиком згідно чинного законодавства. Проаналізовано дотримання основних нормативів лімітування кредитів банківськими установами України, динаміку виданих кредитів у розрізі позичальників, визначено частку та проаналізовано динаміку працюючих та непрацюючих кредитів за 2016-2018 роки. Визначено розповсюджені методи управління кредитними ризиками за кордоном та можливість їх впровадження вітчизняними банками. Зокрема, досліджено можливість впровадження рекомендацій другого Базелю щодо управління кредитним ризиком банківськими установами України.

Ключові слова: кредитний ризик, лімітування, кредитний портфель, рекомендації Базелю, стрес-тестування.

Marych Maksym, Biliavska Anastasiia, Mizunska Iryna

Chernivtsi Y. Fedkovych National University

TO THE QUESTION OF THE CREDIT RISKS MANAGEMENT

Summary. There in the article the effect of domestic mechanism of bank risk assessment and its normative-legal regulation is investigated. There are determined the theoretical bases of management of a bank loan portfolio and described its components. The main aspects of management of bank credit risk according to the current legislation are highlighted. We analysed compliance with the main norms of limiting loans by Ukrainian banking institutions, the dynamics of loans issued by borrowers, defined share and analyzed the dynamics of working and non-working loans for 2016-2018 years. According to the results of the analysis, banking institutions of Ukraine adhere to all the norms of credit limits, in terms of diversification of the loan portfolio by economic entities, the largest share is taken by the subjects of small and medium enterprises and individuals, among all loans issued in 2016-2018, the largest share are unemployed loans. On the basis of the research, we can determine that none of the existing mechanisms in the domestic banking system for managing credit risks is effective. In view of this, we conducted a study of foreign experience in banking risk management. Most attention was paid to the European standards, which should be implemented in the nearest future to the domestic banking system. There were also determined the widely used methods of credit risk management abroad and the possibility of their introduction by domestic bank. In particular, we investigated such methods as credit risk insurance and the requirements of the European standard "Basel II". The main provisions of the first pillar of this standard are defined, namely requirements for the formation of reserves by banks for the purpose of covering losses from credit risks, and the possibility of using these recommendations in the management of credit risks by banking institutions of Ukraine.

Keywords: credit risk, limitation, loan portfolio, basel recommendations, stress testing.

Постановка проблеми. Основним джерелом прибутковості банку є проведення активних операцій, серед яких лівову частку займає кредитування. Надання кредитів є найбільш дохідною та водночас найризиковішою операцією банківської установи. Дохідність та рівень ліквідності комерційного банку напряму залежить від ефективності управління його кредитним портфелем. В статті порушено проблему раціонального управління кредитними ризиками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні проблеми запровадження загальнообов'язкового медичного страхування розглядали так науковці як Р.А. Слав'юк, О.О. Личак, Ю.Ю. Вергелюк та інші. Зокрема, Ю.Ю. Вергелюк [1] у своєму дослідженні досить чітко оцінила дієвість наявних у вітчизняних банках систем управління кредитних ризиків при кредитуванні корпоративних клієнтів. Незважаючи на це, питання актуалізації та раціоналізації методів управління ризиками є досить актуальним та потребує додаткового дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день іс-

нує багато механізмів управління кредитними ризиками. Однак, більшість з них є неефективними на практиці.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження прогалин у вітчизняному механізмі управління кредитними ризиками та визначення шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Основним джерелом прибутковості банку є проведення активних операцій, серед яких лівову частку займає кредитування. Надання кредитів є найбільш дохідною та водночас найризиковішою операцією банківської установи. Дохідність та рівень ліквідності комерційного банку напряму залежить від ефективності управління його кредитним портфелем.

Кредитний портфель банку являє собою сукупність вимог банку за виданими кредитами протягом визначеного проміжку часу. Основними складовими кредитного портфелю є кредити, видані фізичним особам, суб'єктам малого і великого бізнесу та кредити, видані на міжбанківському ринку.

При цьому, враховується лише балансова вартість кредитів (в т.ч. пролонгованих, простро-

чених та сумнівних) без врахування гарантій, акредитивів, невикористаних кредитних ліній та нарахованих відсотків за користування коштами. Головним завданням управління кредитним портфелем банку є забезпечення вчасності та повноти повернення кредитного зобов'язання клієнтами, зменшення кредитного ризику та створення сприятливих умов для збільшення обсягів кредитних операцій.

Кредитний ризик банку характеризується розміром можливих втрат банку внаслідок повного або часткового неповернення отриманої позики клієнтом. Для мінімізації можливості настання фінансових втрат від непогашення заборгованості банком проводиться політика управління ризиками, в т.ч. кредитним. Політика управління кредитними ризиками банку формується відповідно до прийнятої кредитної політики. Її основними складовими є постійний кредитний моніторинг, визначення оптимальної відсоткової ставки за наданими кредитами, делегування повноважень прийняття рішень щодо погодження кредиту та проведення комплексного аналізу платоспроможності позичальників.

Відповідно до постанови НБУ № 351 [5] комерційний банк зобов'язаний здійснювати розрахунок розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями. Під визначену величину ризику формується резерв, яким можна буде покрити збитки. Після кризи в банківському секторі у 2014-2016 роках розміри кредитних ризиків комерційних банків значно зросли. Це пов'язано з неякісними активами більшості банківських установ, які «луснули» та відтоком великих корпоративних клієнтів.

Більша частка виданих кредитів на даний момент припадає на домогосподарства та малий бізнес. А банківським установам для мінімізації ризиків не вистачає якісних корпоративних клієнтів. Для зменшення кредитних ризиків по банківській системі застосовуються різні практики. На нормативному рівні найбільш застосовувані та ефективні з них є метод лімітування ризиків.

Якщо характеризувати лімітування кредитів, то в Україні це втілено в нормативах НБУ, таких як:

– Н7 – норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%);

– Н8 – норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу);

– Н9 – норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25%).

Дослідимо динаміку значень цих нормативів лімітування кредитів по банківській системі України за останні роки (табл. 1).

Як можемо бачити з наведених даних, усі нормативи за наведені періоди не перевищують рекомендованого обмеження. При цьому, спостерігаємо стабільне зменшення абсолютного виразу даних нормативів з кожним роком. Досить поширеним засобом захисту від кредитних ризиків у сучасних умовах кредитування України є диверсифікація кредитного портфелю банківської установи. Прикладом диверсифікації, в банківській практиці України, як способу захисту від кредитних ризиків, є розподіл кредитів між фізичними, юридичними особами, та іншими суб'єктами економіки. Найбільшу частку в цьому розподілі займають суб'єкти малого та середнього бізнесу та фізичні особи. У загальному обсязі частки кредитів, виданих господарюючим суб'єктам склали 84,2% у 2016 році, 83,4% у 2017 році та 82,2% у 2018 році. Питома вага кредитування фізичних осіб становила 15,6% у 2016 році, 16,5% у 2017 році та 17,6% у 2018 році. Розглянемо детальніше динаміку такої структури у таблиці 2.

Як бачимо, абсолютне значення обсягів наданих банками кредитів зростають стабільно за всіма видами суб'єктів-позичальників. На думку регулятора (НБУ), розподіл кредитного портфеля юридичних і фізичних осіб наближений до нормального, проте порівняно з розвиненими країнами даний показник далеко перевищує встановлені норми. Виходячи з цього, можна стверджувати, що способи захисту від кредитного ризику неефективно застосовуються у банківській системі України. Якщо аналізувати ефек-

Таблиця 1
Нормативи лімітування кредитів по банківській системі України за 2016-2018 роки

Норматив	Період			Абсолютне відхилення		
	2016	2017	2018	2017 до 2016	2018 до 2017	
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%)	21,48	20,29	19,83	-1,19	-0,46
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	308,27	208,31	176,23	-99,96	-32,08
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25%)	36,72	17,89	10,41	-18,83	-7,48

Таблиця 2
Динаміка кредитів, наданих різним суб'єктам-позичальникам, тис грн.

Суб'єкти	Період			Абсолютне відхилення	
	2016	2017	2018	2017 до 2016	2018 до 2017
Органи державної влади	1427	1517	2865	90	1348
Суб'єкти господарювання	847092	864412	919054	17320	54642
Фізичні особи	157385	170774	196634	13389	25860
Небанківські фінансові установи	20	42	66	22	24

тивність засобів захисту від кредитних ризиків в українській практиці, то варто відзначити, згідно з даними табл. 3, високу частку непрацюючих кредитів із загального обсягу кредитів (більше половини, і їх частка поступово зростає), яка є одним із ключових характеристик банківського сектору. До цієї категорії відносять усі сумнівні та безнадійні позики.

Тобто, ті засоби захисту від кредитного ризику, які впроваджені зараз українськими банками, працюють вкрай неефективно або деякі з них взагалі не працюють. Ще одними із причин, які призвели до зростання частки непрацюючих кредитів призвели такі фактори: визнання Приватбанком реальної якості кредитів після націоналізації; зміна методології визначення непрацюючих кредитів; виключення позабалансових активів із розрахунку.

Одним із найбільш дієвих методів управління кредитними ризиками за кордоном є страхування кредитного ризику. Натомість, воно не є дуже поширеним в українській практиці, про що свідчить мізерний розмір страхових премій (в межах 1-2%) та страхових виплат (2-4%) за страхуванням кредитів, проте воно дозволяє банку позбутися неякісної заборгованості, очистивши баланс і знизивши розмір потрібного резервування під непрацюючі кредити відповідно до вимог НБУ. У цьому випадку банк страхує свій кредитний портфель (або його частку), що дає йому можливість за умови настання прострочення по кредиту отримати страхову виплату від страхової компанії (як правило, заборгованість зі свого балансу). У червні 2016 року НБУ було прийнято Положення «Про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах». Основною ідеєю є запровадження нової, більш ефективної системи управління ризиками. Дана модель управління повинна відповідати європейським стандартам.

Комерційні банки Європи при управлінні ризиками в своїй роботі застосовують вимоги «Базель II», що набрали чинності ще у 2004 році. Даний документ містить 3 так звані опори регулювання банківських систем [7]. Найбільш вагомшою є перша опора. Це оновлені вимоги щодо формування резервів з метою покриття збитків від кредитних ризиків. Основними ризиками вважаються кредитні, вони охоплюють ризик неплатоспроможності контрагента, ризик його ліквідності, ризик певної країни (якщо кредитується нерезидент) тощо. В «Базель I» фактори кредитного ризику залежали лише від категорії контрагентів. Саме тому, Комітетом було переглянуто попередні положення та запропоновано новий підхід. Оновлена модель базується на внутрішніх рейтингах (англ. «Internal Ratings-Based Approach» – «IRB»). З цього моменту комерційні банки можуть самостійно розраховувати резерви для покриття збитків на базі

показників власних внутрішніх моделей оцінки ризиків. Даний підхід оформлений таким чином: резерви капіталу тим менші, чим краща система ризик-менеджменту використовується банківською установою. Таким чином, Базельський Комітет задав хороший стимул банкам розвивати власні системи управління ризиками.

Окрім того, Базелем II охоплюються лише неочікувані ризики. Документом визначено, що всі очікувані ризики повинні класифікуватися як спеціалізовані резерви в рамках обліку та вираховуватися з власного капіталу. Коло пом'якшувальних інструментів стало набагато ширшим. Зокрема, туди включили гарантії, кредитний дефолтний своп, кредитно-дефолтне боргове зобов'язання (в якості грошового забезпечення), своп повного повернення та балансовий нетінг.

Завдяки дотриманню рекомендацій другого Базеля, європейськими банками було пройдено кілька етапів посилення регулювання, покращилася їх здатність оцінювання ризиків та управління ними. Сьогодні даний процес управління ризиками є основною частиною діяльності комерційних банків.

Прототип такої системи українські банки мають впровадити до лютого 2020 року. У травні 2019 року НБУ передбачене стрес-тестування всіх комерційних банків України. Це один з етапів оцінки стійкості КБ. Основним напрямком даного тестування повинен стати аналіз портфелю споживчих кредитів банків.

Висновки. В результаті аналізу було визначено, що способи захисту від кредитного ризику у сучасній банківській практиці існують досить різноманітні. Використання кожного з досліджених у роботі способів захисту кредитних ризиків має як переваги, так і недоліки, тому при несприятливих умовах доцільно застосовувати комплексний підхід до управління кредитними ризиками через диверсифікацію методів та інструментів, що дозволяють мінімізувати збитки банків за будь-яким розвитком подій.

Українська практика на сьогодні показує низький рівень ефективності інструментарію способів захисту від кредитних ризиків, про що свідчить надзвичайно високий рівень непрацюючих кредитів.

Актуальною на сьогодні є розробка пропозицій та рекомендацій по поліпшенню засобів мінімізації кредитного ризику, широке практичне використання яких допоможе підвищити ефективність роботи всіх кредитних установ в Україні. Перш за все, це боротьба з існуючими кредитними ризиками, з використанням способу реструктуризації, а в майбутньому їх мінімізація.

В Україні потрібно продовжити роботу з вдосконалення та розробки засобів захисту від кредитного ризику, які будуть ефективно впливати на діяльність як комерційних банків так і на рівні банківської системи в цілому.

Таблиця 3

Динаміка кредитів і частки непрацюючих кредитів за 2017-2018 роки

Кредити	2017		2018		Абсолютне відхилення	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Всі кредити, в т.ч.:	823 614	100	1 036 198	100	212 584	100
- непрацюючі	444 667	53,99	579 233	56	134 566	63,3

Список літератури:

1. Вергелюк Ю.Ю. Методи та інструменти управління кредитним ризиком при обслуговуванні корпоративних клієнтів банку. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 1(16). С. 195–198.
2. Слав'юк Р.А. Оцінювання кредитоспроможності позичальника: досвід Польщі. *Гроші, фінанси і кредит*. 2018. Випуск 19. С. 497–505.
3. Личак О.О. Сучасні підходи до управління кредитним ризиком. *International Electronic Scientific Journal "Science Online"*. URL: <http://nauka-online.com>
4. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. IBM Knowledge Center. Basel II summary. URL: https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/en/SSN364_8.8.0/com.ibm.ima.tut/tut/bas_imp/bas2_sum.html

References:

1. Verheliuk Y.Y. (2013). Metody ta instrumenty upravlinia kredytnym ryzykom pry obslugovuvanni korporatyvnykh klientiv banku [Methods and tools for managing credit risk in servicing corporate clients of the bank]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnogo banku Ukrainy*, vol. 1, pp. 195–198.
2. Slaviuk R.A. (2018). Ocziniuvannya kredytopromozhnosti pozychalnika: dosvid Polshhi [Assessment of the borrower's creditworthiness: Poland's experience]. *Groshi, finansy i kredyt*, vol 19, pp. 497–505.
3. Lychak O.O. Suchasni pidkhody do upravlinnia kredytnym ryzykom [Modern approaches to credit risk management]. *International Electronic Scientific Journal "Science Online"*. URL: <http://nauka-online.com>. (unpublished).
4. Ofitsiyniy sait Verkhovnoji rady Ukrainy [Official site of the Verkhovna rada of Ukraine]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. IBM Knowledge Center. Basel II summary. URL: https://www.ibm.com/support/knowledgecenter/en/SSN364_8.8.0/com.ibm.ima.tut/tut/bas_imp/bas2_sum.html